

УДК 930.253-028.26:006

Т. О. ЄМЕЛЬЯНОВА*

**АКТУАЛІЗАЦІЯ АУДІОВІЗУАЛЬНОЇ СПАДЩИНИ
ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ (СТАНДАРТИ ТА ПРАКТИКИ)**

Проаналізовано діяльність Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г. С. Пшеничного щодо актуалізації аудіовізуальної спадщини. Охарактеризовано основні міжнародні проекти, спрямовані на стандартизацію архівного описування аудіовізуальних документів, та проведено аналогію з вітчизняною практикою. Наголошено на необхідності активізації робіт зі стандартизації та кооперації між архівами, бібліотеками і музеями з метою удосконалення аудіовізуальної спадщини.

Ключові слова: аудіовізуальна спадщина; електронний каталог; віртуальна виставка; стандарт.

Стаття є доопрацьованою і розширеною версією доповідей авторки, виголошених на XVI Міжнародній конференції архівів держав Центральної та Східної Європи циклу Сковронеківські читання “Складні питання історії та архівів” (м. Варшава, травень 2016 р.) і на IV щорічному Міжнародному науково-практичному семінарі “Оцифроване надбання: збереження, доступ, репрезентації” (м. Київ, листопад 2016 р.).

Відзначення 11 років поспіль Міжнародного дня аудіовізуальної спадщини, встановленого ЮНЕСКО, свідчить про визнання світовою спільнотою аудіовізуальної спадщини невичерпним джерелом знань і потужним знаряддям суспільного розвитку. У зв'язку з цим важливою у своїй теоретичній і практичній значущості постає проблема актуалізації цієї складової культурного надбання, що знаходить втілення в розмаїтті соціокультурного досвіду, зокрема, в архівній діяльності.

У вітчизняному науковому дискурсі темі репрезентації архівних документів, у т. ч. і за допомогою мережі Інтернет, приділено увагу в публікаціях Г. Боряка, Л. Дубровіної, А. Кисельової, Г. Папакіна, О. Яценка. Водночас неосмисленим (і тим більше неартикульованим) залишається архівний досвід щодо актуалізації аудіовізуальної спадщини. Тоді як засвоєння зарубіжних практик у вказаній царині пов'язане з іменами зарубіжних науковців: Д. Бруноу (D. Brunow), Е. Клійна

* Ємельянова Тетяна Олександрівна – кандидат історичних наук, заступник директора Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г. С. Пшеничного.

(E. Klijn), Й. де Лусенет (Yo. de Lusenet), Д. Шюллера (D. Schüller), К. Ф. Грейсі (K. F. Gracy), Б. Фергюсона (B. Ferguson) та ін.

Варто звернути увагу і на іншу обставину: незважаючи на задекларовану потребу в стандартизації архівного описування (Л. Драгомірова, Г. Папакін, К. Селіверстова, Н. Христова) як підґрунтя “входження архівних ресурсів у світовий інформаційний простір”, і досі, судячи з аналізу архівознавчої літератури, відсутня дослідницька проєкція на відповідну практичну діяльність. Праць, присвячених власне розгляду стандартів описування аудіовізуальних документів, можна виокремити небагато – виключно авторства зарубіжних фахівців: М. Ворнбард (M. Wornbard), М. Кокс (M. Cox), Е. Малдер (E. Mulder), М. Міллер (M. Miller), Л. Тадіч (L. Tadic), П. Лізіус (P. H. Lisius), М. Яблонської (M. Jabłońska), Х. Гаррісон (H. Harrison).

Навіть побіжний історіографічний огляд доволі виразно констатує: попри окремі наукові розробки, що уможливлюють окреслення проблемного поля та визначають коло науковців, долучених до вивчення сучасних проблем актуалізації аудіовізуальної спадщини, послідовна дослідницька стратегія у цьому напрямі так і не була сформована.

Висвітлення окресленої теми зобов’язує нас зробити вступне пояснення термінологічного характеру. У понятійному аспекті “актуалізацію аудіовізуальної спадщини” в рамках архівної практики пропонуємо розглядати як певну діяльність, спрямовану на включення аудіовізуальних архівних ресурсів у сучасний інформаційний простір шляхом активізації соціокультурної ролі його об’єктів та їх інтерпретації. Попри відносну новизну запропонованого неологізму сама діяльність не є архівною новацією. Навпаки – ефективне введення аудіовізуальних архівних ресурсів до користувацького обігу є невід’ємною складовою археографічної діяльності архіву (наразі її нового виду, що підпадає під визначення Інтернет-археографії, якщо скористатись терміном, запропонованим Г. Папакінім¹). Ідеться перш за все про трансформацію “традиційних” архівних методів і засобів “описування, створення інструментів пошуку й оприлюднення (включаючи забезпечення оприлюднення і віддаленого доступу до них)” аудіовізуальних документів в умовах застосування інформаційно-комунікаційних технологій. Звідси закономірне запитання: як у контексті викликів, можливостей і обмежень цифрової реальності змінюватиметься практика актуалізації аудіовізуальної спадщини, які результати при цьому та у якій спосіб можуть бути отримані. Очевидно, що розвиток її динаміки дедалі більше залежатиме від рівня освоєння і якості використання архівами цифрових технологій, сучасних методів і засобів управління аудіовізуальними інформаційними ресурсами, розміщення їх у цифровому середовищі, пронизаному електронними комунікаціями, а також від інформаційних потреб користувачів та суспільних пріоритетів.

Усвідомлюючи важливість теоретичних досліджень зазначеної теми, вважаємо за необхідне звернутися до напрацювань Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г. С. Пшеничного (далі – ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного) щодо репрезентації аудіовізуальних архівних ресурсів на тлі розвитку новітніх інформаційних технологій і глобальної комунікаційної мережі. Досвід архіву може виявитися корисним для віднайдення і розвитку нових високопродуктивних форм архівної роботи в умовах зростаючих інформаційних потреб суспільних інститутів та різних категорій користувачів.

За понад 80-ти річну діяльність архів зібрав потужний сегмент зримої і звукової історії України, починаючи з кінозйомок 1896 р., перших фотодокументів, датованих серединою XIX ст., та звукозаписів 1900 р. – до наших днів, тим самим перетворившись на найбільший національний осередок зберігання аудіовізуальної спадщини.

Унікальне архівне зібрання сьогодні формують 4 самостійні колекції кіно-, відео-, фото- і фонодокументів, кожна з яких вирізняється видовою, тематичною, фактографічною та жанровою різноманітністю. Загальний обсяг колекцій складає близько 490 тис. документів, щороку збільшуючись за рахунок нових надходжень.

На перше десятиріччя XXI ст. припав час серйозних змін у сфері забезпечення доступу до аудіовізуальних колекцій, пов'язаний передусім з оцифруванням документів, що реалізується архівом від 2003 р. Важливою передумовою запровадження цифрових технологій став постійно зростаючий попит на зручний формат задоволення інформаційних потреб суспільства. Досить вказати на той факт, що вже до кінця 2010-х років під впливом головним чином медійного простору аналогові технології копіювання документної інформації були витіснені з архівної практики.

Станом на 1 січня 2017 р. оцифровано 2695 кіно-, 1143 відео-, 47022 фото- і 6640 фонодокументів, що складає лише 12 % від загальної кількості документів². Оцифровування здійснюється силами архівістів без відповідного державного фінансування. Зважаючи на обсяги колекцій, в архіву попереду довгий шлях, перш ніж кожен оригінал документа отримає свою цифрову копію. За нашими обрахунками, переведення в цифровий формат лише 10 тис. кінодокументів без отримання додаткового фінансування потребуватиме майже 30 років. Для порівняння, в таких країнах, як Великобританія, США, Франція та ін. оцифровування аудіовізуальних колекцій було ініційоване державою і підтримане спеціальними програмами. Зокрема, у Фінляндії Національний аудіовізуальний архів (Kansallinen Audiovisuaalinen Arkisto) для цієї мети щороку отримує 1 млн євро³. У Великобританії на проект із відновлення і збереження 9 найстаріших національних фільмів виділено 1 млн євро,

в Німеччині у 2014 р. проведення робіт із оцифрування кінематографічної спадщини профінансовано на 1 млн євро⁴.

Не вдаючись до проблем оцифрування аудіовізуальних документів (на яких неодноразово зупинялися раніше⁵), відзначимо, що цифрові технології створюють безпрецедентні можливості для актуалізації архівних інформаційних ресурсів, зокрема, шляхом розміщення останніх в Інтернет-просторі. Недаремно Міжнародна конференція Круглого столу архівів та Генеральна асамблея Міжнародної ради архівів у 2006 р. у Кюрасао визнали “публікацію архівних документів в режимі он-лайн” основним засобом “представлення документів світові”⁶. Тож саме на користувачку аудиторію розраховані розміщені на веб-сайті ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного (<http://tsdkffa.archives.gov.ua>) мультимедійні проекти: “Шевченкіана аудіовізуальна”, “Пам’ятаємо. Перемагаємо. 1939–1945”, “Чорнобильська трагедія”. Ці проекти є багатоаспектним солідним ресурсом дослідницького характеру, що динамічно розвивається. Вони об’єднують за тематичним принципом рівноцінно значимі фотодокументи, звукозаписи, фрагменти кінохроніки й окремі документальні фільми, здатні одночасно бути ілюстраціями та візуальними і звуковими репрезентаціями.

Для прикладу розглянемо проект “Пам’ятаємо. Перемагаємо. 1939–1945”, започаткований у 2015 р. У проекті, присвяченому перемозі над нацизмом та завершенню Другої світової війни, виділено 3 блоки, кожен з яких формують кіно-, фото- і фотодокументи. Окремо видовий блок супроводжується загальним коротким оглядом складу і змісту архівних документів. У межах блоку документи групуються за тематичними розділами або розміщуються в логічній послідовності. У 2016 р. проект поповнився новими інформаційними ресурсами: відеороликом і фотодокументами, присвяченими 35-річчю відкриття в м. Києві монументальної скульптури “Батьківщина-мати”, добіркою світлин до 100-річного ювілею відомої жінки-снайпера часів війни Л. М. Павличенко, відеороликом, створеним за кінодокументами архіву до 75-х роковин трагедії Бабиного Яру. Варто відзначити, що тематичне упорядкування інформаційних ресурсів є трудомісткою і копіткою роботою, однак цей принцип найбільш орієнтований на широкий загал.

Крім мультимедійних проектів, успішними виявилися он-лайнві виставки, у розвитку яких простежуються дві основні лінії: персональна і тематична. Найбільшу за кількістю групу складають виставки, приурочені до ювілейних дат видатних особистостей, наприклад: до 110-річчя від дня народження авіаконструктора О. Антонова, 120-річчя від дня народження українського художника й графіка В. Касіяна, 85-річчя від дня народження космонавта П. Поповича, 130-річчя від дня народження засновника української школи біохіміків О. Палладіна, 90-річчя від дня народження української оперної співачки Є. Чавдар,

150-річчя від дня народження М. Коцюбинського, 120-ї річниці від дня народження О. Довженка.

Другу (тематичну) групу представляють виставки, присвячені ключовим подіям вітчизняної історії – Першій світовій війні, Українській революції 1917–1921 рр., Голодомору, Другій світовій війні, здобуттю незалежності, історії Конституції, Революції Гідності тощо.

З метою оперативного інформування користувачів нові виставки презентуються на головній сторінці архівного веб-сайту, в рубриці “Новини”, у вигляді ротацийного банера. Крім того, до виставок налагоджено доступ з окремої рубрики “Електронні виставки”, яку можна вважати однією з найбільш рейтингових. Виставки, як правило, супроводжує стисла текстова інформація про зміст події або теми, яким присвячена експозиція. Обов’язковим для кожного експонованого документа є описові метадані, які складаються з наступних елементів: зміст події, факту, явища; місце зйомки; дата зйомки; автор зйомки; обліковий номер документа.

Як додатковий майданчик для віртуальних експозицій використовується веб-портал “Архіви України”, де аудіовізуальні джерела оприлюднюються поряд із документами інших державних архівів у майже 100 он-лайнних виставках, що, безумовно, сприяє формуванню єдиного мережевого архівного інформаційного простору.

Суттєвим доповненням означеного ресурсу виступають тематичні публікації та огляди документів, які урізноманітнюють архівний сервіс та підвищують задоволення інформаційних запитів широкого кола користувачів. Вдалими прикладами можемо назвати он-лайнні публікації до Всесвітнього дня театру (супроводжується добіркою світлин та звукозаписів), до ювілеїв українських композиторів А. Авдієвського, Б. Весоловського (з розміщенням аудіозаписів творів митця), І. Шамо, видатних співаків Є. Мірошніченко, А. Солов’яненка, Н. Яремчука та ін.

Удосконаленню аудіовізуальних колекцій сприяє проект “Електронний каталог аудіовізуальних документів”, що від 2014 р. реалізується архівом у партнерстві з компанією “Електронні архіви України” (ЕЛАУ). Структура “Електронного каталогу аудіовізуальних документів” має 3 складові. Першою є електронний каталог кіно- і відеодокументів, розміщений на веб-сайті архіву. Реалізований у вигляді пошукової системи, каталог надає довідкову інформацію про архівні документи. На початок 2017 р. у публічній частині цього каталогу 10 328 записів допомагають зорієнтуватися у понад 10 тис. кінодокументах, що охоплюють близько 80 % архівної колекції, не беручи до уваги відеодокументи.

Наповненість каталогу здійснюється в режимі реального часу, не має обмежень за розміром і залежить лише від швидкості внесення

інформації і обумовленого мінімуму описових метаданих, визначених для кіно- та відеодокументів. Їх подокументне описання здійснюється за такими полями, як обліковий номер, вид, назва, автор, виробництво та анотація документа, що в цілому відповідає прийнятій в архіві методиці укладання анотованих каталогів⁷ і дозволяє віднайти інформацію, яка відповідає певним пошуковим критеріям користувачів (наприклад, пошук усіх документів за окремим видом (кінофільм, кіножурнал, кіносюжет) чи пошук конкретного кінодокумента за певною назвою).

Завершення повного представлення в каталозі національної архівної кінематографічної спадщини без урахування нових надходжень потребуватиме, за нашими підрахунками, 3–4 роки. В перспективі актуалізований архівний сегмент може створити основу для укладання Державного реєстру національної кінематографічної спадщини, якого в Україні, на жаль, досі не створено. Утім, вже сьогодні можливість дистанційно ознайомитися з кіно- і відеодокументами архіву сприяла значному збільшенню кількості запитів від різних категорій користувачів, багато з яких до цього, можливо, не мали інформації про існування подібних документів або не знали, куди звертатися для їх пошуку.

Успішне формування каталогу кіно- і відеодокументів передувало наповненню (поки що у тестовому режимі) фотодокументами другої, найбільшої за обсягом, частини електронного каталогу. Одночасно тривають пошуки оптимальної структури каталогу фонодокументів. Серед найближчих очікувань від цього проекту є перспектива наповнення каталогу користувацькими копіями аудіовізуальних документів, що наблизило б нас (звісно, в дуже скромних масштабах) до світової практики вільних, доступних через Інтернет архівних каталогів, сприяло б збільшенню інтересу до української історії та культури всередині країни та за її межами.

Критерієм ефективності функціонування аудіовізуальних архівних ресурсів є рівень активного їх використання. Тому правомірно буде стверджувати, що подальший вектор актуалізації аудіовізуальної спадщини незмінно вибудовуватиметься з урахуванням виявлених користувацьких потреб. Виходячи з цього, доцільно навести думку відомого німецького архівіста, колишнього президента Федерального архіву Німеччини, д-ра Хартмута Вебера (Dr. Hartmut Weber) про те, що “користувач більше не знаходиться в архіві – архів приходить до користувачів”⁸. Важливе зауваження авторитетного фахівця постає своєрідним містком до іншої проблеми – досконалості інструментів он-лайнного доступу до архівних документів, що в сучасних умовах є одним із найчіткіших індикаторів “доступності, зручності користування та клієнтоорієнтованості” архіву.

У зв'язку з цим видається необхідним проаналізувати міжнародний досвід у сфері стандартизації описування аудіовізуальних документів з акцентом на заходах і передових практиках Європейського Союзу (ЄС) та провідних міжнародних організацій, що діють у царині аудіовізуального архівування. Наведемо приклади проектів, ініційованих Європейською комісією з питань збереження та доступу (European Commission on Preservation and Access, ЕСРА), щодо аудіовізуальних архівів у Європі.

У 1999 р. Європейською комісією з метою дослідження проблем збереження фотодокументальних колекцій, а також визначення ролі новітніх технологій у роботі з цими колекціями, ініційовано проект під назвою "SEPIA" (Safeguarding European Photographic Images for Access)⁹. Цінним надбанням проекту стало створення протягом 2000–2003 рр. базової багаторівневої описової моделі фотодокументів SEPIADES¹⁰, побудованої за аналогією із Загальним міжнародним стандартом архівного опису (General International Standard Archival Description, ISAD(G)). Крім 21 основного елемента, SEPIADES пропонує понад 400 додаткових елементів, які можуть застосовуватися для описування фотодокументів (набір елементів визначає установа, яка створює опис фотодокумента). Модель SEPIADES заснована на зручному для сприйняття форматі XML, в якому зберігаються всі записи, має функції імпорту/експорту в Dublin Core (DCMI) і має також певні базові функціональні можливості OAI-MHP, що забезпечує сумісність фотодокументів з іншими ресурсами та оптимізує пошук фотодокументів із різних місць зберігання.

Проект TAPE (Training for Audiovisual Preservation in Europe) зініційований Європейською комісією у 2004 р. із метою дослідження забезпечення довготривалого доступу до аудіовізуальних колекцій. У фінальному звіті робочої групи проекту "Tracking the Reel World: A Survey of Audiovisual Collections in Europe" (2008)¹¹ серйозним недоліком щодо забезпечення доступу до аудіовізуальних колекцій визнано "неповну або неадекватну каталогізацію", а також констатовано відсутність для цього різновиду документальних ресурсів описових моделей, загальноприйнятих у міжнародному масштабі. У звіті, крім акценту на загальний дефіцит стандартизації, серед причин, що негативно впливають на якість каталогізації, вказуються різна природа колекцій, історія їх формування, специфіка зберігання і надання до них доступу. Через відсутність загальноприйнятої описової моделі спеціально для аудіовізуальних документів архіви оперують низкою різних стандартів і правил, з них найбільше – ISAD(G), ISBD (International Standard for Bibliographic Description – Міжнародний стандарт бібліографічного опису), The FIAF cataloguing rules for film archives, The IASA cataloguing rules (про останні 2 йтиметься нижче). Сумісність метаданих архівного аудіовізуально-

го ресурсу забезпечується переважно на рівні універсального стандарту метаданих Дублінського ядра (DCMI), який є оптимальним з огляду на простоту його застосування і надання можливості побудови метаописів необхідної повноти.

Одним із важливих практичних кроків для полегшення сумісності баз даних кінематографічної спадщини, яку зберігають різні європейські інституції, стало розроблення Європейським комітетом зі стандартизації (Comité Européen de Normalisation, CEN) таких стандартів:

– EN 15744:2009 “Film Identification – Minimum metadata set for cinematographic works” (Ідентифікація кінофільму – мінімальний набір метаданих для кінематографічних творів) пропонує набір із 15 елементів даних, які вважаються необхідними для ідентифікації кінематографічних творів;

– EN 15907:2010 “Film Identification – Enhancing interoperability of metadata – Element sets and structures” (Ідентифікація кінофільму – підвищення функціональної сумісності метаданих – набори елементів і конструкцій) призначений для сумісності та обміну метаданих кінематографічних творів¹². Стандарт вперше реалізований у таких зведених каталогах, як filmarchives-online.eu і europeanfilmgateway.eu.

У 2010 і 2011 рр. Європейська комісія профінансувала 4 семінари з метою сприяння впровадженню цих стандартів, а 2012 р. CEN опублікував “Guidelines for implementation of EN 15744 and EN 15907” (Керівництво з реалізації EN 15744 і EN 15907). Імплементації вказаних стандартів на національному рівні сприяють фінансовані ЄС проекти European Film Gateway (EFG) і European Film Gateway 1914 (EFG1914)¹³.

Серед провідних міжнародних архівних організацій, що цілеспрямовано докладають зусиль до створення різного роду документів (від “стандарту” до “керівництва”), покликаних регламентувати процес описування аудіовізуальних документів – Міжнародна федерація кіноархівів (Fédération Internationale des Archives du Film – FIAF) та Міжнародна асоціація звукових та аудіовізуальних архівів (International Association of Sound and Audiovisual Archives – IASA).

На питаннях координації процесів розвитку і перегляду стандартів архівного описування, як у традиційних, так і в автоматизованих системах кіноархівів, зосереджена діяльність Комісії з каталогізації та документації (створена 1968 р. у складі FIAF). Першим документом, підготовленим Комісією у 1979 р., стало Керівництво з каталогізації кінодокументів (Film Cataloging)¹⁴. Документ узагальнював принципи і практики з описування і надання інтелектуального доступу до кінодокументів, загальноприйняті в той час на теренах Європи та США.

Наступним здобутком можна вважати ініційовані Комісією у 1991 р. Правила каталогізації для кіноархівів (The FIAF cataloguing

rules for film archives)¹⁵, розроблені на основі ISBD та скеровані на описування кінодокументів у кіно- та телевізійних архівах, а також у вузько спеціалізованих архівах, які зберігають записи виключно одного формату або типу (наприклад, рекламні ролики, новини, невідредаговані кадри (робочі зйомки).

Розвиток цифрового аудіовізуального архівування спричинив перегляд та появу оновленої версії Правил – The FIAF Moving (2016 р.), – в основу яких покладено EN 15907. Правила орієнтовані на функціонування кінодокументів у електронному середовищі і сприяють модернізації та сумісності національних баз даних кінематографічної спадщини на загальноєвропейському рівні і/або прийняттю нових стандартів метаданих. Практика впровадження Правил та EN 15907 стали предметом обговорення учасників семінару “Управління метаданими в кіноархіві”, що проходив 29–30 березня 2017 р. у Бранденбурзькому центрі досліджень засобів масової інформації (Brandenburgisches Zentrum für Medienwissenschaften, ZEM, Potsdam)¹⁶.

На користь формалізації та стандартизації описування кінодокументів свідчить Глосарій фільмографічної термінології (Glossary of Film Terms)¹⁷, опублікований Комісією у 1985 р. і тричі перевиданий з того часу (1989, 2002 та 2008 pp.).

Не меншою активністю у цьому напрямі відзначається Міжнародна асоціація звукових та аудіовізуальних архівів, яка в 1999 р. видала Правила каталогізації – керівництво для описування звукових записів і пов’язаних із ними аудіовізуальних засобів масової інформації (The IASA cataloguing rules: a manual for description of sound recordings and related audiovisual media)¹⁸.

На жаль, доводиться визнати, що в Україні міжнародний досвід у галузі уніфікації і стандартизації архівного описування аудіовізуальної спадщини залишився практично непоміченим і незатребуваним. Висновок, зроблений ще у 1999 р. згадуваним нами українським ученим Г. Папакіним, про те, що “радянське архівознавство, спадщиною якого все ще живляться українські архівісти, не дійшло до стандартизації описувальних процесів”¹⁹, цілком екстраполюється на нинішні реалії практики застосування описових моделей для аудіовізуальних документів. До сьогодні методологічними орієнтирами в цій царині залишаються методичні розробки, що успадкували від радянських часів мінімальний набір описових елементів, скерованих головним чином на охоплення видового діапазону аудіовізуальних документів та глибини розкриття їхнього змісту²⁰. Навіть поява Національного стандарту ДСТУ 4331:2004 “Правила описування архівних документів”²¹ не призвела до осучаснення усталених описових методик. Ймовірно, це впливає з факту, що архівісти у практиці забезпечення доступу до аудіовізуальної спадщини, віддаючи перевагу вирішенню технічних питань, пов’язаних

передусім із переведенням інформації в цифрову форму та її подальшого зберігання (у т. ч. розробкою оптимальної структури файлових сховищ, систем резервного копіювання тощо), роботу над відповідними описовими моделями архівних документів упродовж останніх десяти років недооцінювали, обмежуючись калькуванням набору описових елементів у цифрове середовище. На нашу думку, основна причина такої ситуації – домінування в свідомості архівістів консервативного концепту “архів – це сховище, основне і єдине призначення якого – зберігання і облік документів”²². Цей концепт, спираючись на високу інертність “архівного мислення” у поєднанні з притаманними архівній спільноті обережністю, консерватизмом, певною відособленістю, підсиленою відсутністю теоретичних досліджень і браком фахових дискусій щодо сутності архіву в контексті розвитку інформаційного суспільства, демонструє неквапливість у парадигмальному “зсуві” – від “документоцентризму до антропоцентризму” (у центрі якого – принцип “архів для користувача”, активно поширюваний у всьому світі). Тож не дивно, що дотепер спостерігаємо на інституціональному і галузевому рівнях зволікання з переглядом підходів до інтелектуальних пошукових інструментів та існуючих описових методик.

Утім, аналіз реалізації згаданих вище проектів із погляду якості та відповідності потребам користувачів промовисто засвідчує існування дисбалансу між зростанням обсягів аудіовізуальних документів, доступних в Інтернеті, та більш ніж скромною якістю пошукового інструментарію (потрібно зважати на те, що можливості мережі використовують, зокрема, користувачі-“непрофесіонали”). Наразі для представлення аудіовізуальних документів самих лише змістовних метаданих недостатньо. Відповідного опрацювання потребують також обставини створення документа, його технічні характеристики, засоби доступу та відображення, умови використання документа, пов’язані з його правовим статусом і вимогами щодо захисту авторського права тощо. Тому на даний момент немає достатніх підстав говорити про наявність повноцінної моделі уніфікованих та структурованих відомостей про аудіовізуальний документ в Інтернет-середовищі.

Тож першочергового значення набуває розроблення правил для повноцінного презентаційного опису аудіовізуальних документів, які б узгоджувалися з міжнародними та національними стандартами, а сама робота на всіх її стадіях має спиратися на постійний моніторинг ситуації і потужний експертно-аналітичний супровід. Перший крок у цьому напрямі вже зроблено – у 2-й і 3-й главах IV розділу методичного посібника “Робота архівних установ з аудіовізуальними документами” (готується до друку) викладено роз’яснення і порядок застосування ДСТУ 4331:2004 “Правила описування архівних документів” щодо аудіовізуальних документів²³.

У контексті назрілої проблеми оновлення описових моделей вкрай важливою стає стандартизація метаданих із метою інтеграції аудіовізуальних інформаційних ресурсів на національному рівні з можливістю входження до світового інформаційного простору. Ясна річ, що відповідати рівню світових стандартів неможливо, працюючи виключно в замкненому галузевому колі. Сьогодні одним із найважливіших завдань у цій справі виступає розвиток координації, кооперації та інтеграції зусиль не лише між самими архівами, але й з іншими осередками, що збирають і зберігають аудіовізуальну спадщину. Не враховувати цього – означає ризик закріпити за собою місце аутсайдера, поступово сходячи на маргінес національної інформаційної інфраструктури, що включена у формування глобального інформаційного простору й надання доступу до джерел інформації.

Підводячи підсумки розглянутої проблеми, варто підкреслити, що актуалізація аудіовізуальної спадщини засобами інформаційно-комунікаційних технологій забезпечує не лише своєчасний і швидкий доступ користувачів до інформації, а й створює умови для реалізації одного з ключових принципів відкритого суспільства – принципу загальної доступності інформації. Водночас, як показує сучасна архівна практика, і у т. ч. досвід ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного, нинішня модель такого інформаційного забезпечення не відповідає ані нагальним суспільним потребам, ані потенціалу самих архівів як постачальників інформації. З низки об'єктивних і суб'єктивних причин поза соціокультурним обігом залишаються значні масиви “невідомої” документної інформації, зосередженої в архівних фондах. Проблема недосконалості інструментів представлення аудіовізуальних архівних ресурсів в Інтернеті лише трохи відхиляє завісу над широким діапазоном проблем теоретичного і прикладного характеру, в яких повинні сьогодні орієнтуватися архівісти, щоб продовжувати ініціативу цифрового доступу. У будь-якому разі вирішення цієї проблеми бачиться у річищі стандартизації описових методик та кооперації, орієнтованої на взаємодію між архівами, бібліотеками та музеями у створенні інтегрованих цифрових колекцій, зведених каталогів (баз даних) та інших корпоративних інформаційних продуктів, що сприяло б реконструкції розпорошеного між вказаними інституціями аудіовізуального сегменту та його репрезентації у глобальному інформаційному просторі.

¹ Папакін Г. В. Сучасна українська інтернет-археографія: основні форми та джерела електронних публікацій//Український історичний журнал. 2010. № 5. С. 154.

² Показники наведено за Паспортом ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного станом на 01. 01. 2017 р./Поточне діловодство ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного.

³ *Wengström J.* Access to film heritage in the digital era – Challenges and opportunities//*Nordisk kulturpolitisk tidsskrift.* 2013. Vol. 16, № 1. P. 125–137. URL: https://www.idunn.no/nkt/2013/01/access_to_film_heritage_in_the_digital_era_challenges_and. (дата звернення: 25. 10. 2016).

⁴ Цифровое будущее: измерения и прогнозы: монография/А. Н. Козырев и др. Москва, 2016. С. 35.

⁵ Докл. див.: *Ємельянова Т. О., Казімірова І. О.* З досвіду оцифрування кінодокументів у ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного//*Архіви України.* 2010. № 3–4. С. 87–92; *Ємельянова Т. О.* Відповідаючи на виклики часу (до 80-річчя Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г. С. Пшеничного)//*Архіви України.* 2012. № 3. С. 5–18; *Її ж.* Проблеми архівного зберігання оцифрованих аудіовізуальних документів//*Студії з арх. справи та документознавства.* 2012. Т. 20. С. 161–165.

⁶ *Боряк Г. В.* Пріоритетні проекти та перспективні напрями діяльності архівних установ в інформаційній сфері (3 доповіді на підсумковій колегії Держкомархіву України, лютий 2007 р.)//*Сумський історико-архівний журнал: збірка наукових праць/Сумський державний університет; Державний архів Сумської області.* № II–III. Суми, 2007. С. 10.

⁷ Методичні рекомендації з підготовки до видання анотованих каталогів кінодокументів/ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного; уклад.: Т. О. Ємельянова. Київ, 2007. 30 с.

⁸ *Digitale Archive und Bibliotheken: Neue Zugangsmöglichkeiten und Nutzungsqualitäten/hrsg. von Hartmut Weber und Gerald Maier.* Stuttgart: Kohlhammer, 2000. P. 12.

⁹ До складу робочої групи SEPIA входили представники Національної бібліотеки Іспанії, Міського музею Стокгольма, норвезьких бюро архівів, бібліотек і музеїв, Фінського музею фотографії та Європейської комісії з питань збереження та доступу.

¹⁰ SEPIADES: recommendation for cataloguing photographic collections/Kristin Aasbo, [et al.]. Amsterdam: ECPA, 2003. 248 p.; SEPIADES: cataloging photographic collections/Edwin Klijn, Yola de Lusenet. Amsterdam: European Commission on Preservation and Access, 2004. 48 p.

¹¹ *Tracking the Reel World: A Survey of Audiovisual Collections in Europe/Edwin Klijn, Yola de Lusenet/European Commission on Preservation and Access,* 2008. 149 p.

¹² European Commission. Report on the Implementation of the European Parliament and Council Recommendation on Film Heritage 2012–2013, Working document, 1 October 2014. URL: http://www.ace-film.eu/wp-content/uploads/2016/03/4th_film-heritage-report-final.pdf (дата звернення: 25. 10. 2016).

¹³ Обидва проекти є вдалими прикладами європейської співпраці із надання он-лайн доступу до кращих зразків кінематографічної спадщини. EFG представляє собою веб-портал, де розміщено базу даних кінофільмів із колекцій більш ніж 30 європейських кіноархівів, диспергованих на різних національних

веб-сайтах. EFG1914 є продовженням попереднього проекту – EFG – і відкриває можливості для швидкого і зручного пошуку кінодокументів різного жанру (кінохроніка, кінофільми, пропагандистські кінофільми і кіносюжети) часів Першої світової війни, що зберігаються в 21 кіноархіві 15 європейських країн.

¹⁴ Film Cataloging. Prepared by the Cataloging Commission, International Federation of Film Archives. New York: Burt Franklin & Co., Inc., 1979. 178 p.

¹⁵ The FIAF cataloging rules for film archives/Fédération Internationale des Archives du Film (FIAF). Compiled and ed. by Harriet W. Harrison for the FIAF Cataloging Commission. Munich; London; New York; Paris: Saur, 1991.

¹⁶ Metadata Management in Film Archives – Putting the Cinematographic Works Standard EN 15907 to use and introducing the new FIAF Cataloging Manual. URL: <http://www.ace-film.eu> (дата звернення: 29. 01. 2017).

¹⁷ Glossary of Filmographic Terms: eng. version/ed. by Z. Sinobad; FIAF Cataloging and Documentation Commiss. [S. 1], [2008]. P. 2, 3.

¹⁸ International Association of Sound and Audiovisual Archives. IASA Cataloging Rules Editorial Group, Mary Miliano. International Association of Sound and Audiovisual Archives, 1999. 268 p.

¹⁹ ISAD (G): Загальний міжнародний стандарт архівного описування. Схвалено комітетом із дескриптивних стандартів, Стокгольм, Швеція, 19–22 вересня 1999 р./Держкомархів України, Укр. НДІ архів. справ. та документознавства; пер. та укр. версія Г. В. Папакіна. 2-е вид. Київ, 2001. С. 6.

²⁰ Див.: Методика описання кінодокументів в монтажних листах і на каталожних картках: метод. рекомендації (2-ий перероб. і доп. варіант)/ЦДКФФА України; уклад.: Л. Б. Пількевич. Київ, 1995. 60 с.; Описання фотодокументів в описах і на каталожних картках: метод. рекомендації/ЦДКФФА України; уклад.: Л. Б. Пількевич. Київ, 1996. 49 с.; Описування фонодокументів магнітного запису: метод. рекомендації/ЦДКФФА України; уклад.: Н. М. Слончак, Л. Б. Пількевич. Київ, 1998. 25 с.; Описування фонодокументів на каталожних картках: метод. рекомендації/ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного; уклад.: Л. Б. Пількевич. Київ, 1999. 23 с.; Складання робочих карток на фонодокументи магнітного запису: інструкція/ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного; уклад.: Л. Б. Пількевич, А. М. Шелест. Київ, 2000. 6 с.; Методичні рекомендації щодо створення іменного каталогу на кіно-, відео-, фото-, фонодокументи/ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного; уклад.: Н. М. Слончак, Л. Б. Пількевич. Київ, 2002. 4 с.; Описування відеодокументів в описах зйомок: метод. рекомендації/ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного; уклад.: Л. Б. Пількевич. Київ, 2005. 19 с.; Метод. рекомендації з підготовки до видання анотованих каталогів кінодокументів... 30 с.

²¹ ДСТУ 4331:2004 створений на основі ISAD (G), який у свою чергу пов'язаний з іншим стандартом – Міжнародним стандартом архівних авторитетних записів для інституцій, приватних осіб та родин (фондоутворювачів) – ISAAR (CPF). Для уніфікації в електронній формі структурованого опису, форматів архівних документів і контексту створення документів існують EAD (Encoded Archival Description – Кодоване архівне описання), що набув широ-

кого розповсюдження у всій Європі, та ЕАС (Encoded Archival Context – Кодований архівний контекст).

²² *Борисов А. А.* Архив перед вызовами: стратегия развития Государственного архива Пермского края//Вестник архивиста [сайт]. URL: <http://www.vestarchive.ru> (дата звернення: 03. 07. 2017).

²³ Робота архівних установ України з аудіовізуальними документами: метод. посібник/Укрдержархів. УНДІАСД; уклад.: Л. Ф. Приходько (кер. теми), Г. К. Волкотруб, В. В. Патик; за заг. ред. Т. О. Ємельянової. Київ, 2015. 390 с.

The article analyzes the activity of the Central State CinePhotoPhono Archives of Ukraine named after H. Pshenychny on the actualization of the audiovisual heritage. The author defines the main international projects aimed at standardization of archival description of audiovisual documents and draws an analogy with domestic practice. The need to intensify standardization work and cooperation between archives, libraries and museums to ensure access to audiovisual heritage is also noted.

Key words: the audiovisual heritage; an electronic catalog; a virtual exhibition; the standard.